

NĚKTERÉ NOVÉ POZNATKY O VÝCHODOSLOVENSKÝCH HRADECH

MIROSLAV PLAČEK

Jednu z nehybných zásluh jubilanta Adriana Vallaška představuje první moderní zpracování středověkých sídel šlechty bývalého Východoslovenského kraje, na němž se autorsky spolupodílel s Michalem Slivkou (Slivka – Vallašek 1991). Publikace však byla mimořádná i v rámci tehdejšího Československa kvalitou a komplexním pojetím geneze sídel, historie, dějin a struktury osídlení a hmotné kultury a rovněž využitím intenzivních terénních průzkumů a nepochybně předznamenala další vývoj v této sféře. Na tom, že toto dílo bylo bleskově rozebráno a je prakticky nedosažitelné i v antikvariátech, nemá podíl jen směšně nízký náklad, ale i převratná doba, jejíž reorganizace znemožnily potřebné druhé vydání. Podobně například nevyšla ani pozitivní recenze autora tohoto příspěvku, neboť *Archaeologia historica* 17, 1992, kam byla zaslána, neobsahovala recenzní rubriku. Je však i badatelským údělem, že rozvoj poznání přinese nové informace a upřesnění těch uvedených. V souvislosti s prací na chystané knize (Slivka – Plaček – Bóna, v tisku) pro nakladatelství Libri, která vyjde i ve slovenské mutaci, jsem provedl řadu revizních povrchových průzkumů a výsledky některých z nich a určité závěry tímto jubilantovi upřímně a v přátelské úctě předkládám.

Zbytky *hradu Puruštan* (někdy *Parustan*) se nacházejí v katastru Bačkova a proto se mu také říká *Bačkovský hrad*. Zaujímají vrchol krátkého hřbetu (přibližně 610 m n. m.) nad Bačkovským potokem v centru střední části Slanských vrchů zvané Mošník. Od obce i Dargova je dost daleko (zhruba 6 km) a také vzdálenost od Dargovského průsmyku vylučuje jeho kontrolu. Měl tedy sídelní funkci a byl založen v době, kdy se šlechta usazovala na sídlech mimo hospodářské zázemí, hlavně když poloha byla vhodná pro obranu. O hradu se dozvíme z listiny datované do roku 1321 a o dva roky později král Karel Robert zřetelně deklaruje, že hrad byl dobyt na nevěrném Petru, synu Petra Peteně (RDS 2, č. 624, 972). Proto je pravděpodobné, že existoval už na počátku vzpoury Borše Kopasze (Lysého) v roce 1316. Hrad od krále za odměnu obdržela (spolu se Zemplínem) skupina zřejmě spřízněných příslušníků šlechty, z nichž někteří velmi rychle realizovali jeho obnovu. Patrně se o ni zasloužili ti, kterým po dělení statků v roce 1329 hrad připadl – Tomášovi a jeho synovi Ladislavovi a po polovině století jej držela rodová větev ze Sečovců (Slivka – Vallašek 1991, 92). Protože v 15. století se už vůbec neuvádí, byl právě z důvodů odlehlosti brzy opuštěn. Upřesnit datování jeho vzniku a konce je v rukou archeologů.

Při revizi in loco bylo upřesněno zhruba trojúhelníkové jádro se zaoblenými rohy obvodní hradby 1,8 m silné. Amatérské výkopy zviditelnily úseky vnitřního a vnějšího líce věže, která stála v linii hradby na okraji strmého severního svahu. Z hlediska chráněné po-

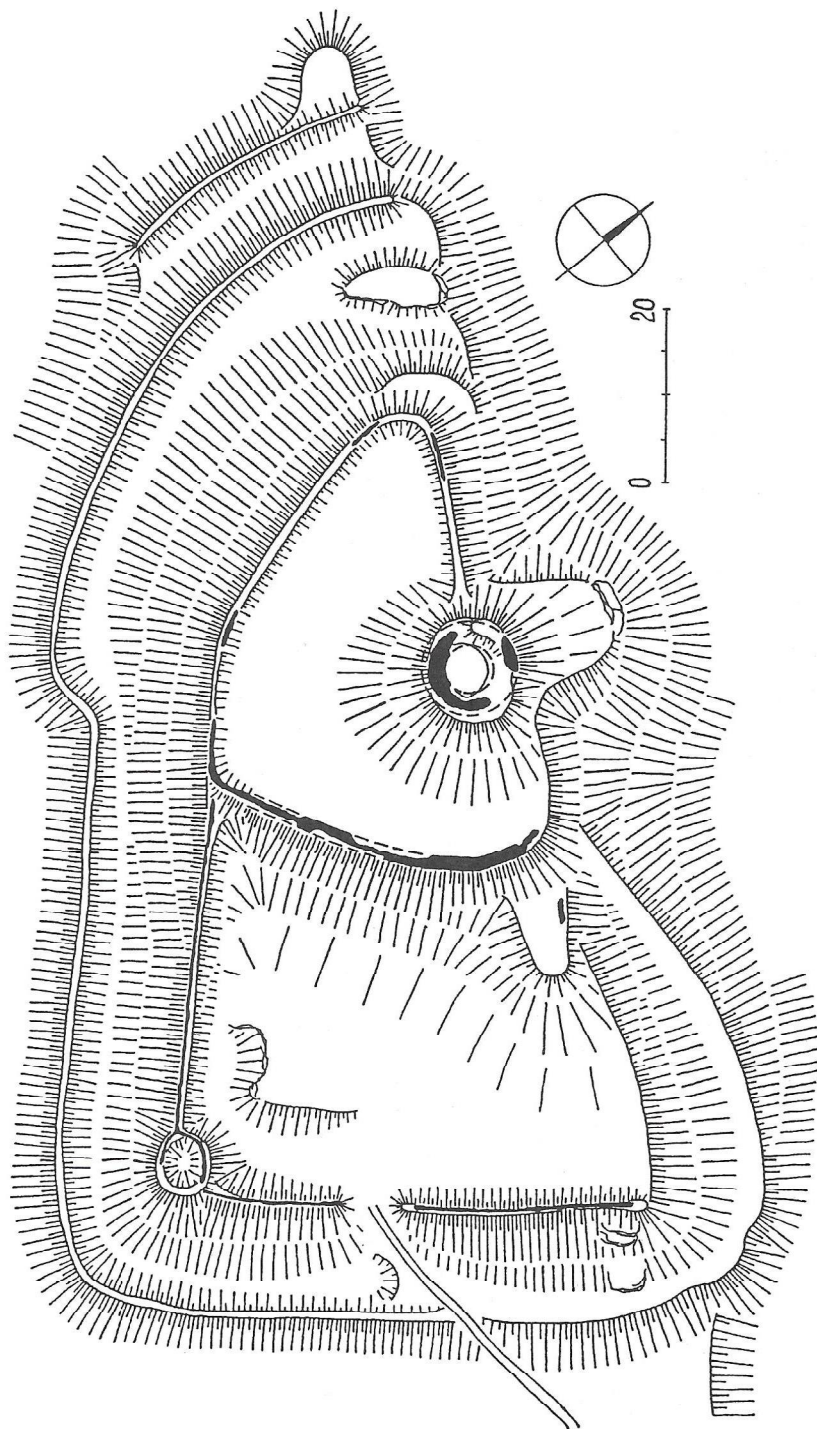
lohy a absence stop po paláci měla tedy primární funkci obytnou a nikoli jen obrannou. To se už dříve předpokládalo, ale v souvislosti s věží obdélného půdorysu. Donjon byl však okrouhlý, měl průměr asi 11 m a při síle zdi přes 2,5 m zůstával rozměrově dostatečný vnitřní prostor (do 6 m) k bydlení. O tomto využití nelze pochybovat, neboť uvnitř jádra, ani na lichoběžníkové ploše předhradí nejsou žádné stopy po zděném paláci. Také předhradí vymezovala kamenná hradba, z níž zůstala valová tělesa, v místě brány na jihovýchodě přerušena. Do jižního nároží byl vetknut lehce oválný útvar věže či bašty.

Oproti předchozím zjištěním se vnější fortifikace v podobě příkopu a valu dá předpokládat i na východě a severovýchodě, kde po ní zůstal poměrně výrazný terénní stupeň. Na západním pokračování hřbetu, z něhož byl hrad nejvíce ohrožován, dosahuje příkop šířku přes 30 m a i násep je zde v krátkém úseku zdvojen. Uvnitř velkého příkopu, při hraně severní stráně, vystupuje skalisko, které asi posloužilo ke spojení s valem (pomocí lávky). Odlehlost zázemí zřejmě vyvolala hospodářské využití mírně svažité plochy na východ od předhradí. Pravidelná prohlubeň přibližně 50 m od něho je proto spíš stopou po nějakém provozním objektu, než dříve předpokládaným pozůstatkem předsunutě věže. Ale i o tom může rozhodnout jen archeologický výzkum.

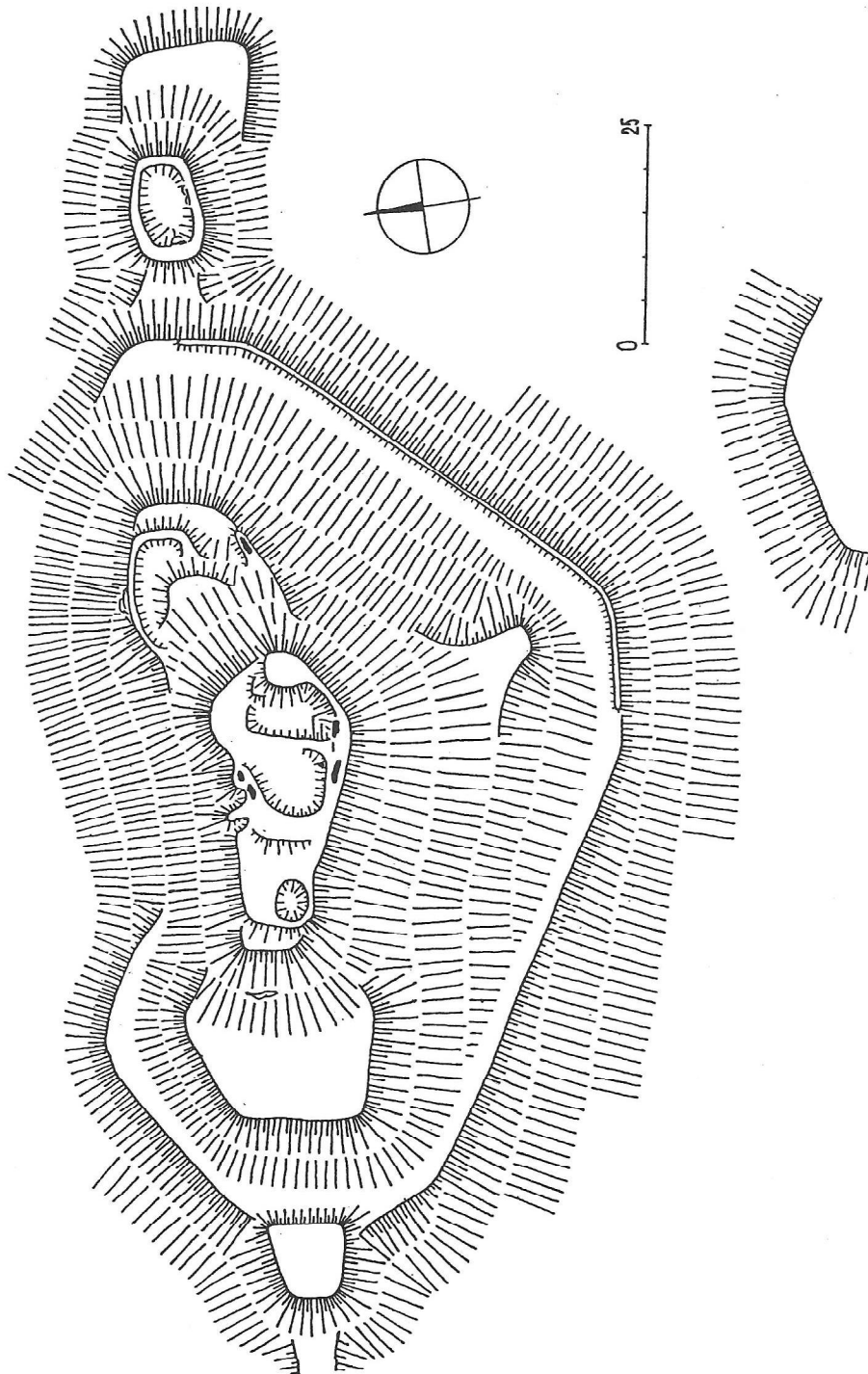
Naopak prezentovanou okrouhlou věž na nedalekém *hradu Lipovec* (k. ú. Mudrovce) se bohužel nepodařilo ověřit. Zakladatel hradu z rodu Aba využil osamělé příkré návrší (450 m n. m.) okraje Slanských vrchů, jež se vypíná nad levým břehem Kostolanského potoka severovýchodně od vsi. Hrad sloužil jako centrum panství Lipovec (dnes Kecerovský), jež se vzpomíná už v roce 1229, hrad samotný roku 1282 (CDS 1, 252; AUO IX, 340–341). V letech 1299 a 1311 se označuje jménem „Eluskw“ (Eleskö), tedy Ostrý Kameň (AUO X, 330; RDS 1, č. 942) a ve 14. století ho držela větev Abovců s příjmením Kecer pocházející od synů Alexandra Aby Demctera, Mikuláše a Alexandra (Fügedi 1977, 131). Od 15. století se majitelé rychle měnili (Štěpán ze Zbudzy, vdova po Štěpánovi Zápolském a její synové Jan a Jiří, vdova po Gabrielovi z Perína, František Drughet a další). Zanikl asi už před polovinou 16. století (údajně ho po dobytí Janem Zápolským ještě opravil Ambrož Kecer) a v roce 1585 byl prokazatelně zbořený (Slivka 1979, 122–123; Varšik 1977, 117).

K opuštění hradu došlo mj. i proto, že poskytoval značně omezený prostor pro raně novověké rozšíření, i když plochou nebyl nijak malý. Ovšem protáhlé hradní jádro bylo jen 35 m dlouhé a 8–15 m široké a i níže položené terasy na východu a západu nebyly velké a pro zástavbu vhodné. Vrchol s jádrem sice obtáčela dolní ohrada o největších rozměrech 110 a 55 m, ale svahy, které uzavírala, nešlo pro strmost využít. Sotva patrné fragmenty zdíva neumožňují ani spolehlivou interpretaci půdorysu jádra. Nepochybná je obvodní hradba a snad i hlavní dvojprostorové (?) stavení ve východní části, ale neexistují žádné stopy po uvažované válcové věži. Kamenná ohrada vymezovala i členitý terénní stupeň na východě, ze západní ploché terasy patrně vedla šikmá dřevěná rampa do hradního jádra. Chodilo se na ni buď serpentinou v jižní stráni, nebo přes most ze zemního útvaru vysunutého na západ, jímž končila dolní ohrada. Její provedení je bez výkopů nejasné.

Dolní opevnění chránilo hrad ze tří stran, neboť příkrý svah k potoku útok z té strany znemožňoval. Mezi opevněním a zdvihadlím se terénem na jihovýchodu se dosud nachází uměle upravená přírodní rozsedlina a přes ni zřejmě vedla příjezdní cesta. Pozoruhodný útvar leží na klesajícím hřebínku před krátkým příkopem na severovýchodě. Má tvar polygonální zemní bašty a připomíná tzv. šíjové bašty, tedy jakousi starší variantu předsunutých

Obr. 1 Puruštan (k. ú. Bačkov) – terénní náčrť zbytků hradu

Obr. 2 Lipovec (k. ú. Mudrovce) – terénní náčrtes púdorysu

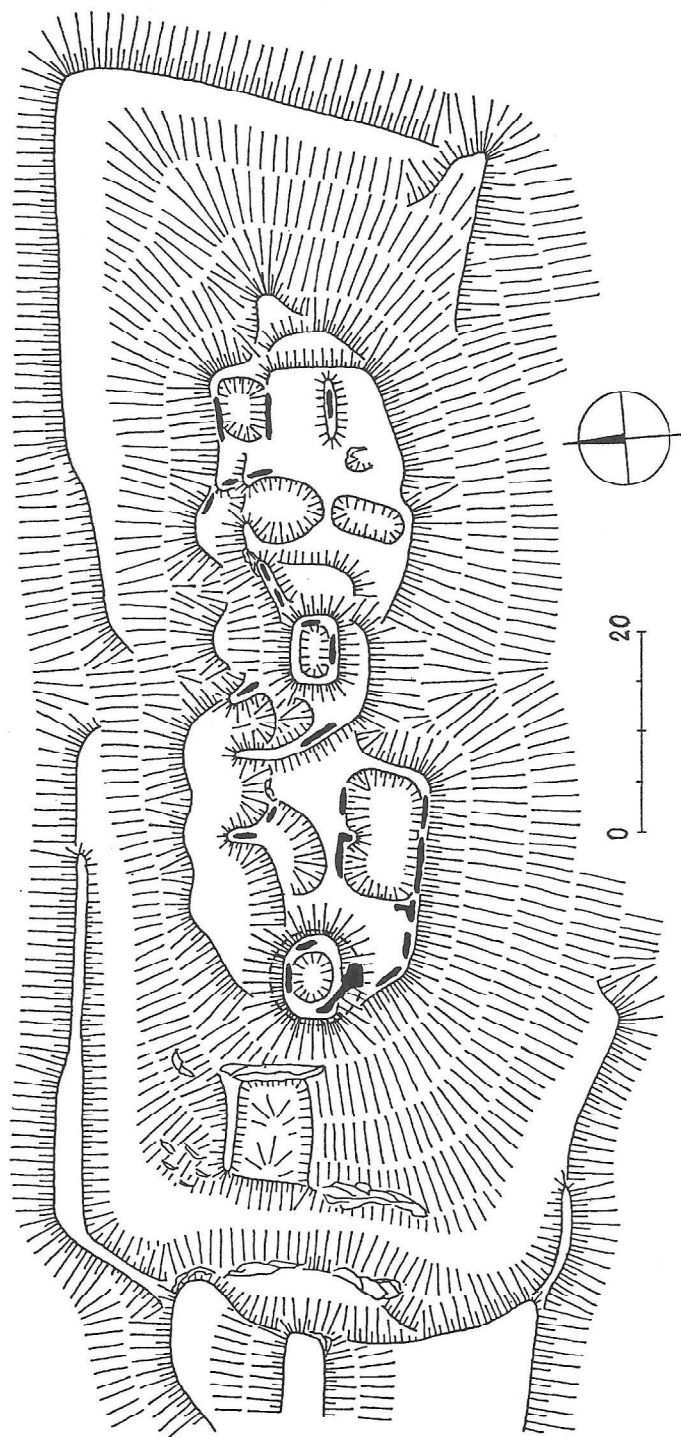
fortifikací. Půdorys zbytků hradu není ve společné publikaci (Slivka – Vallašek 1991) uveden a oproti článku M. Slivky (Slivka 1979) byl v důsledku revize značně upřesněn. Přirozeně jen do provedení řádného archeologického výzkumu.

Reliéf hradu a fragmenty zdiva *hradu Sokol* zabírají ostrý výběžek z masivu Vysokého vrchu do kotliny potoka v poloze Hrádek (630 m n. m.) přibližně 4 km ZSV od stejnojmenné obce. Název Sokol část historiků dlouho spojovala s nedokončeným objektem na Hradové nad Košicemi a k odlišení zásadně přispěla M. Lamiová-Schmiedlová (1963), a to lokalizací do uvedeného místa (dříve údajně J. Eisner). Poprvé je hrad jmenovitě uveden roku 1330 v listinné závěti Viléma Drugetha, nepřímou snad už v metaci tzv. Černého lesa v roce 1311 (CDH VIII/3, 507; RDS 1, č. 914). S ohledem na to a na užití válcového bergfritu lze uvažovat se založením na samém konci 13. století, i když zřejmě asi ne v jeho první polovině, jak soudil F. Uličný (1982, 104). Rozhodnutí musí poskytnout podpovrchový výzkum, který bude zajímavý i vzhledem k poměrně brzkému zániku. Král Zikmund hrad roku 1429 daroval košickým měšťanům, aby ho zbourali a v roce 1440 byl již pustý (Varsik 1964, 174).

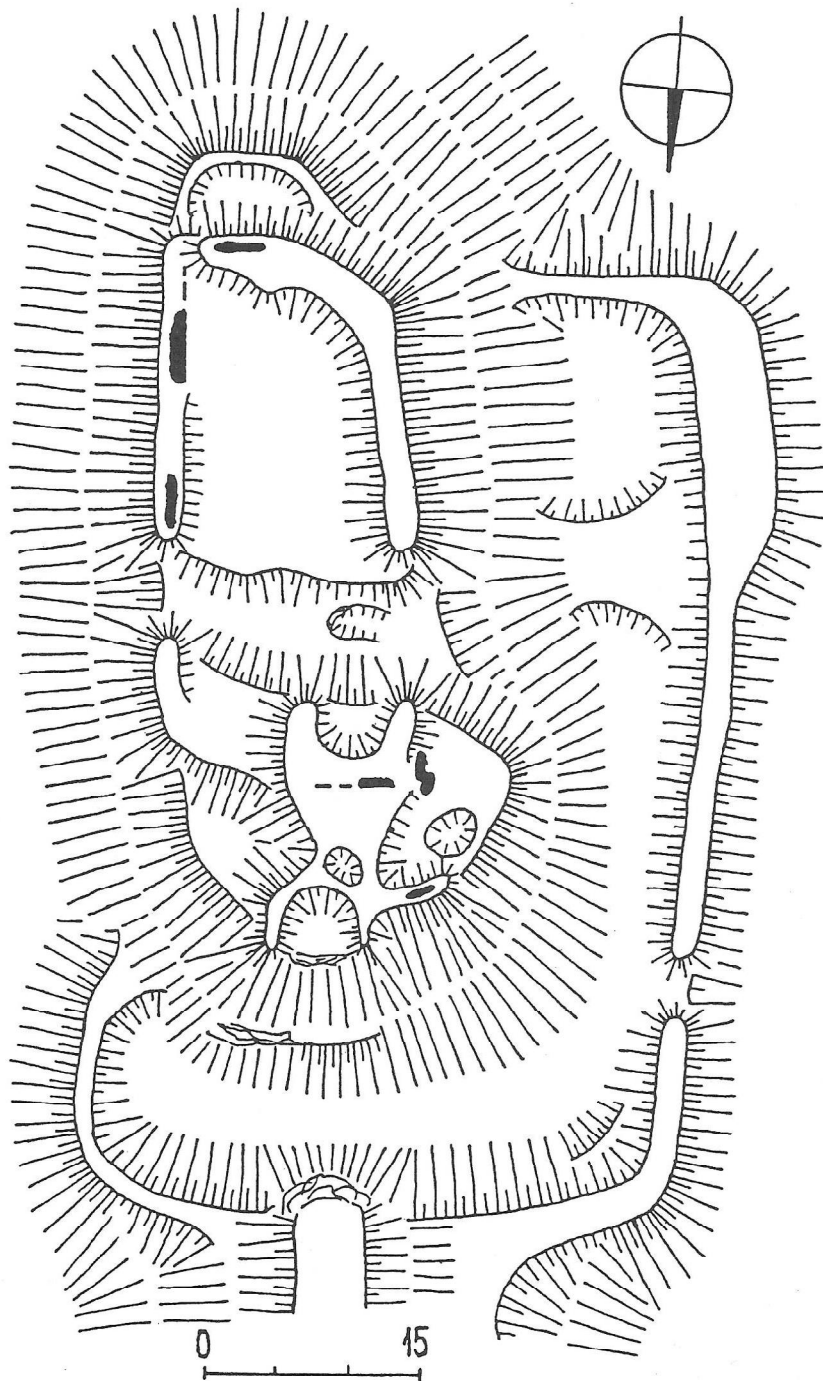
Hřebínek před hradem přetíná přes 30 m široký a 7 m hluboký příkop, který jsa vymezen valem, zatáčel kolem obou boků hradu. Na severním, méně svažitém je jeho utváření zřetelné, v strmějším jižním buď val nebyl po celé délce, nebo po stráni sjel. Dvěma třetinami protáhlé dispozice (65 m dlouhá a nejvíc 25 m široká) prostupuje skalnatý hřbet, jehož konce obsadily snad dvě věže. Nepochybná okrouhlá (průměr 9–10,5 m) na západě bránila čelo hradu, za ne zcela jistou východní, patrně hranatou s přibližnými rozměry 6 × 8 m, ležel zadní díl hradu, na jehož konci jsou nadějně náznaky příčného paláce se třemi odděleními. Nebyl však určitě jedinou zděnou hradní budovou. V základech je docela zřetelné druhé stavení na jižní straně předního dílu a jisté stopy po dalším nese severní terasa proti němu.

Komunikační schéma není zcela jasné, neboť šíjový příkop je enormně široký a přední díl hradu je pro průjezd prostorově a výškově nevhodně utvářen. Proto je možný vstup z boku severním úbočím pod hranolovou věž. Naznačuje to také existence zajímavé podzemní chodby (v. 1,7 m), která v dostupné délce 10 m směřovala z tohoto úbočí pod střed hradu. Zdá se, že vznikla umělou úpravou puklinové jeskyně. Půdorys zbytků hradu není v dotčené knize obsažen a oproti půdorysu publikovanému před čtvrt stoletím M. Slivkou (Slivka 1979, 139) se podařilo dosáhnout výrazného pokroku.

Co se týká *hradu Skároš*, jsou písemné prameny velmi skoupé a proto není vůbec zmíněn v základních historických dílech o maďarských hradech (Fügedi 1977; Engel 1977). Navíc ležel v dosahu panství hradu Füžér a proto se zdálo, že nebyl důvod k existenci jiného sídla. V roce 1270 se uvádí jen vesnice, kterou roku 1335 spolu s panstvím Nádasd (Trstená n. Hornádom) král Karel Robert daroval Drugethům (AÚO VIII, 257; CDH VIII/7, 277). Ale k dočasnému odloučení od Trstené asi došlo někdy v letech 1304 – 1311, kdy se uvádí Pavel ze Skároše, jenž byl ovšem kupcem comese Hanse, který sloužil palatinu Omodějovi (RDS 1, č. 347). Pokud ze Skároše jen nepocházel, mohl ho dočasně držet odměnou za služby Abovcům a to přibližně do vyměření jejich trstěnské větve před rokem 1335 (1327 se stále uvádí terra Zkarus). Naposled a nakrátko nepatřila ves k větším majetkovým celkům po roce 1415, kdy ji obdrželi Petr a Štěpán Zudar (Varsik 1964, 399). Proto je život na hradě po 15. století krajně nepravděpodobný.

Obr. 3 Sokol – terénní náčrt reliktní zříceniny

Obr. 4 Skároš – terénní nákres pozůstatků

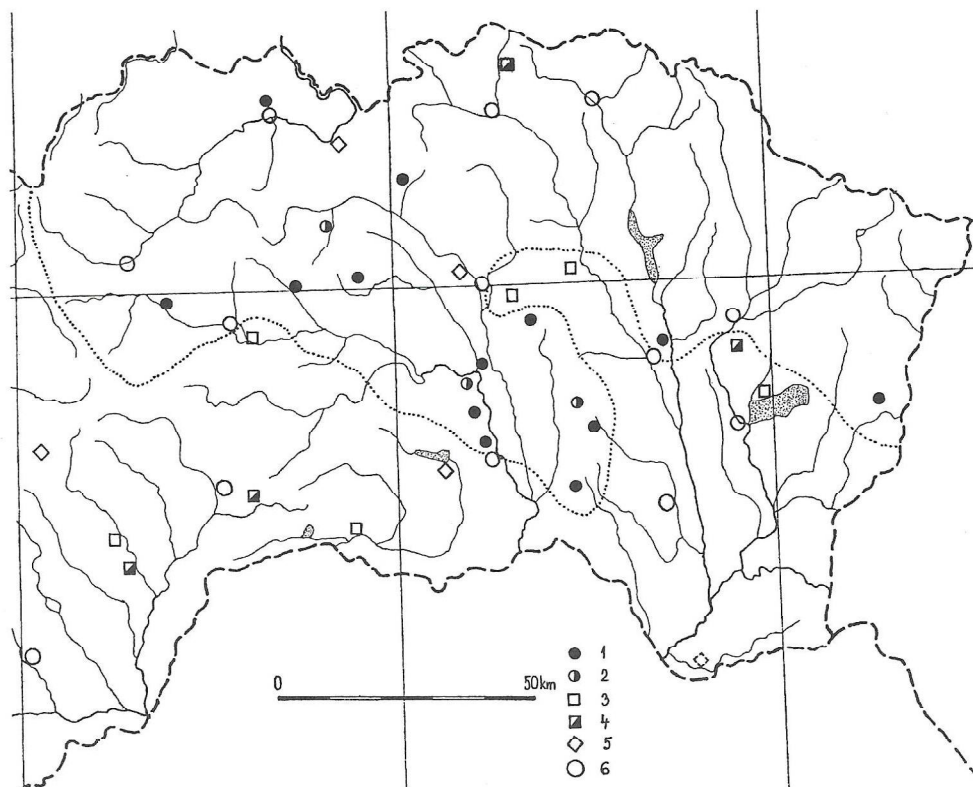
Zbytky hradu v poloze *Hrad* (Várheď, 512 m n. m.) na srázném zakončení hřbetu, který vybíhá na jih z kopce Lisa (Lysá hora), objevil až v polovině 20. století J. Pástor (1951, 183). K povrchovému průzkumu došlo až po roce 1980 (Slivka – Vallašek 1983, 227–228), ale kvůli pokročilému rozpadu nelze zatím zaujmout definitivní stanovisko k dispozici a datování. I když tvůrci informační tabule pod hradem jsou jiného názoru. Hřbet před hradem přetíná 17 m široký a téměř 5 m hluboký příkop zčásti vylámaný ve skále. Na východě příkop uzavírá val, který se mírnějším západním svahem táhne po celé délce hradu a na jižním konci se připojuje k úbočí. Podlouhlá dispozice sídla (55 × 20 m) je rozdělena příčným úžlabím, ale nelze vyloučit jeho vznik až při těžbě kamene v novověku. Ta zřejmě snížila i čitelnost vyššího severního dílu, jenž asi nesl blokovou a ne zcela pravidelnou budovu, patrně jediné větší zděné stavení hradu. Jižní část hradu tvoří lichoběžník ohradní zdi (tl. 1,5 m) a snad dodatečně vysunutý objekt nad jižním srázem.

Přístupová cesta vystoupala na hřbet před hradem asi západním svahem a přes příkop vedl dřevěný most. Průjezd na zadní nádvoří mohl vést sníženou východní částí čelní budovy nebo podél ní. Bez zjišťovacího výzkumu lze jen předpokládat založení hradu nejdříve okolo roku 1300 rodem Abovců, případně až někdy po roce 1335 Drughety a prozatím nemůžeme úplně vyloučit ani fundaci Zudary z Olnódu – Petrem a Štěpánem.

Také další terénní revize přinesly nové poznatky, nebo zpřesnění předchozích závěrů, z nichž vyplývá zajímavá skutečnost výskytu *vrcholně středověkých okrouhlých věží*. Po vážném zpochybnění existence na Lipovci, a zřejmě i na hrádku nad Svinicí, není rovněž identifikovatelná v zadní poloze hradu Šebeš nad Podhradíkem. Tam nejspíše stál krátký, snad věžovitý palác a jako pozůstatek věže neznámého tvaru jeví kužlový pahorek v čele dispozice nad šíjovým příkopem. Také na hradě v Lipovcích se zdá, že věž v čele dispozice s laterálně připojeným nádvořím měla víceboký půdorys a čtyřhranný interiér. Naopak na Hamborku nad Brezovičkou může být okrouhlá prohlubeň v čele opravdu zbytkem stejně utvářené věže. Podobně tomu tak může být na hradě nad Kysakem a Herľanami. Ale o třech posledně jmenovaných může případný odkryv rozhodnout jinak.

Ze sumarizace poznatků je zajímavé rozmístění *okrouhlých a hranolových hlavních obranných věží* (bergfritů) na raně gotických hradech slovenského východu. Zdá se, že od karpatského hřebene se do proměnlivé vzdálenosti vyskytují převážně věže válcové. Když nepočítáme hranatou věž nespolehlivého původu v Markušovicích, tak na Spiši jsou v podstatě jen takové (Lubovňa, Hrabušice-Marcelov hrad, Spišský hrad). V Šariši převažují též věže válcové (Lipovce, Brezovička?, Kamenica, Bodoň, Obišovce, Kysak?), výjimkou jsou staré Medzianky, Zborov a Solivar (Zbojnický zámek) z přelomu 13. a 14. století. Přitom na Zborově měla věž patrně smíšenou obytně-obrannou funkci. V Košické kotlině sahá výskyt okrouhlých věží jižněji (Sokol, Košice-Hradová, Herľany?, Slanec), na okrajích Východoslovenské nížiny mají kulaté věže Podhorodf, Purušfan (donjon) a Čičava (s břitem), ale právě touto nížinou vystupovaly k severu i hranaté věže Vinného a Jasenova, na posledním ovšem měla smíšenou funkci. Proto nepřekvapuje výběžek výskytu čtyřhranných věží směrem k Prešovu, zvláště když Medzianky sice patří k Šariši, ale geograficky hledí spíše k Zemplínu. Vše ostatní na jih patří nepřímě k Podunají (resp. Potisí) s jeho věžemi hranolového tvaru.

Ve výčtu přirozeně chybí raný donjon v centrální poloze Šarišského hradu, donjon Plavče a pozdější věžovitý palác na Novém Hradě v Hanigovcích. Hrad s palácovou dispozicí v Choňkovicích zřejmě velkou věž neměl a hlavní věže se nevyskytovaly na hradech s pláš-

Obr. 5 Mapa hlavních věží východního Slovenska. Legenda značek: 1 – okrouhlé věže doložené, 2 – okrouhlé věže v náznamech, 3 – hranolové bergfrity, 4 – hranolové věže smíšené funkce, 5 – hranolové donjony, 6 – některá okresní města. Tečkovaním jsou odděleny oblasti výskytu hranolových a okrouhlých věží

tovou zdí, kterých bylo v regionu několik – Brekov, Parič, zřejmě Svinica a poněkud dále třeba Drienok a asi Hodejov. Otázkou zůstává zařazení Velkého Kamence – Keveždu, který mohl patřit k nim stejně jako k hradům s hranatým donjonem. Do jiné časové sféry už patří Kapušany, jejichž kompaktní blok snad překryl starší dispozici, která je bez hloubkového výzkumu čitelná jen s malou spolehlivostí (srov. Buran 2003, 593–594).

Pro doplnění, ještě ostřeji je situace vymezena na západě Slovenska, jehož vazba na Podunají je pevnější, což již konstatovala D. Menclová (1973, 410). Dvě válcové věže na Korlátku a Budatíně vyrostly při tzv. české cestě a při vstupu komunikace z Jablunkovského průsmyku do Pováží a poblíž něho se též nachází Starhrad, jehož deformovaný bergfrit se blíží zaoblené věži s břitem. Možnost přímého ovlivnění hradní produkcí sousedících zemí je u nich tedy reálná (srov. Kajzer – Kolodziejski – Salm 2001, *passim*; Plaček 2001, *passim*). Výjimkou potvrzující pravidlo je ostrůvek válcových věží v Ponitří (Opornice, Ludanice) a tak nepřekvapuje její užití v podobě nedaleké Živánské věže s celní funkcí. Střední Slovensko a Maďarsko okrouhlé hlavní věže postrádají. U Šášova a Revišťa lze o středověkém původu věží zcela vážně pochybovat a jedná se zřejmě o věž bateriovou resp. baštu.

Zbývá se zmínit o interpretačních tendencích, které prosvítají z obecných kapitol M. Bóny a M. Šimkovic (2003, 65; Šimkovic – Bóna 2003, 93–94) v nejnovějších dějinách slovenského výtvarného umění. U značné části tzv. bergfritových dispozic, vyznačujících se prioritou hlavní věže a paláce, které spojovala hradba, se předpokládá dodatečné vložení věží, jímž měla být posilována obranná složka. Prvotní inspirací k této tezi je zřejmě problematika hranolové věže Beckova, která stála za čelní hradbou horního hradu. Její případ je však publikačně poněkud rozporný. Zatímco Š. Tóthová (1978, 397) její vznik stratigraficky řadila do třetí fáze ze začátku 14. století a M. Kodoňová (1997, 20) do 13. století (ale za Matúše Čáka), shrnující publikace (Kodoňová – Tóthová 1995, 46, 77) pak výslovně k nejstarší zástavbě. Jisté pochybnosti proto musí být i kolem údajně dodatečného vložení hranolové věže do starší dispozice Plaveckého hradu (Buran 2003, 589). Architektonické i archeologické doklady chybí jak ke zdůvodnění etapovitosti a tím více k možným fázím. Jediná spára čela hradu, které respektuje věž, může svědčit o obnově tohoto citlivého místa po nějakém obléhání.

Podobně je tomu na jiných hradech (krom miniaturního Hrušova). Na Ľubovni by tangenciální způsob připojení věže k pozdně středověkému paláci byl krajně anachronický a skladebně „neobratný“. I méně zkušený stavitel té doby by asi zvolil blok podobný Liptovskému Hrádku či Likavě. Dodatečný vznik okrouhlé věže by měl logiku pouze v případě, že původní hrad byl omezen jen na obytnou věž na východní skále, která je od dnešního horního hradu oddělena příkopem. Při ohrazení jádra od samého počátku by ovšem většinu jeho velké plochy zabíralo osově bradlo, které by bez věže bylo úplně prázdné a brána by navíc zůstala bez obvyklé účinné obrany. Ale o tom budou beztak rozhodovat výsledky věcně publikovaných výzkumů, které poznání vývoje hradu nesporně vyžaduje. Další výzkumy si jistě vyžádá i Čičava, kde bude určitě vhodné využít rozdílnosti materiálů jednotlivých stavebních fází a možná i mikrofází. Bez archeologie či destrukčních zásahů do zdiva není možno spolehlivě rozlišit ani případné změny v průběhu výstavby. Nadzemní spáry zatím svědčí pro zesílení čela, které se k věži přikládalo.

Opatrnost je namístě i v případě Turně. Mezi věží a přílehlou zdí je sice spára, ale z toho nelze zodpovědně soudit, co je k čemu přiloženo. Vedení zdi naznačuje možnou existenci miniaturního uzavřeného útvaru za ní, možná zárodku hradu, který podle známého královského povolení stavby z roku 1357 vystavěli synové Jana z Torný (Fügedi 1977, 206). Také u Turně bez dalších výzkumů nelze vyloučit, že tento malý útvar byl starší (vzpomeňme na původní rozsah komitátního Šarišského hradu) a Tornajovci ho po zmíněném povolení mohli obnovit a rozšířit, přičemž čelo nového hradu tvarově přizpůsobili stojící stavbě. Vzhledem ke správní funkci v rámci župy a významu cesty pod hradem se domnívám, že tuto myšlenku prozatím nelze šmahem zamítnout.

Závěrem těchto úvah naprosto souhlasím s M. Bónou a M. Šimkovicem v názoru na (planou) typologizaci, ale nahradit ji jiným schématem myšlení je stejně pošetil. Vždyť košatý strom reality není bonsají, kterou je možno libovolně natvarovat. Proto je vhodné s definitivními závěry vyčkat na další výzkumy, eventuálně je podporovat vlastním úsilím. Od tzv. popularizátorů (Nešpor a spol.) lze totiž očekávat pouze výdělečné opisování.

LITERATURA

- AÚO IX – Árpádkori új okmánytár IX. (ed. G. Wenczel). Budapest.
- BÓNA, M. – ŠIMKOVIC, M. 2003: Opevnené sídla do začiatku 14. storočia. In: Buran, D. a kol. 2003: Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika, s. 61–67. Bratislava.
- BIRAN, D. a kol. 2003: Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika. Bratislava.
- ENGEL, P. 1977: Királyi hatalom és arisztokrácia viszony a Zsigmond korban (1387 – 1437). Budapest.
- FÜGEDI, E. 1977: Vár és társadalom a 13. – 14. századi Magyarországon. Budapest.
- KAJZER, L. – KOŁODZIEJSKI, S. – SALM, J. 2001. Leksykon zamków w Polsce. Warszawa.
- KODOŇOVÁ, M. 1997: Beckovský hrad. Pamiatky a múzeá 3, s. 19–23.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. 1963: Príspevok k otázke hradu Sokoľ. AR 15, s. 778–779.
- MENCLOVÁ, D. 1973: Príspevok k typológii. In: PISOŇ, Š.: Hradý, zámky a kaštiele na Slovensku, s. 399–446. Bratislava.
- PÁSTOR, J. 1951: Príspevky ke košickému praveku. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 43–45, 1949 – 1951, s. 179–184.
- PLAČEK, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- RDS 1 – Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I. (ed. V. Sedlák). Bratislavae 1980.
- RDS 2 – Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II. (ed. V. Sedlák). Bratislavae 1987.
- SLIVKA, M. 1979: Opevnené sídla drobnej stredovekej šľachty v oblasti stredného Šariša. In: Nové obzory 21, s. 113–143.
- SLIVKA, M. – PLAČEK, M. – BÓNA, M. v tisku: Encyklopedie slovenských hradů. Praha.
- SLIVKA, M. – VALLAŠEK, A. 1991: Hradý a hrádky na východnom Slovensku. Košice.
- ŠIMKOVIC, M. – BÓNA, M. 2003a: Opevnené sídla za vlády Anjouovcov. In: Buran, D. a kol. 2003: Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika, s. 87–95. Bratislava.
- TÓTHOVÁ, Š. 1978: Výsledky archeologického výskumu na Beckovskom hrade. Archacologia historica 3, s. 393–401.
- ULIČNÝ, F. 1982: Vznik hradov v Šariši. In: Nové obzory 24, s. 95–111.
- VARSÍK, B. 1964: Osídlenie Košickej kotliny I. Bratislava.
- VARSÍK, B. 1977: Osídlenie Košickej kotliny III. Bratislava.

EINIGE NEUE ERKENNTNISSE ÜBER DIE OSTSLOWAKISCHEN BURGEN

MIROSLAV PLAČEK

Der Beitrag bringt die Ergebnisse von Revisionsgrabungen durchgeführt an einigen Fundstellen, erwähnt in der Publikation Die Burgen und Kastelle in der Ostslowakei, deren Mitverfasser A. Vallašek war.

In der Burg Puruštan im Herz von den Slánske Bergen bei Bačkov haben die Amateurgrabungen Mauerfluchtteile von einem Wohnturm freigelegt. Im Gegensatz zu dem vorausgesetzten rechteckigen Grundriss war er kreisförmig (D=11 m, d=knappe 6 m). Da man keinen Palast feststellen konnte, diente dieser Turm vermutlich auch zum Wohnen. Die Burg gegründet irgendwann vor dem Jahre 1316 hatte eine Siedlungsfunktion, aber wegen einer großen Entfernung (6 km) von dem wirtschaftlichen Hinterland und den Kommunikationen wurde sie relativ früh verlassen und die Eigentümer weilten in Sečovce. In der Abover Burg Lipovec (zugeschr. dem Jahr 1282) fehlen Spuren von dem

beschriebenen Turm und das vermutlich zweiräumige Hauptgebäude stand auf der Ostseite des langegezogenen Burgkerns (35 m L., 8–15 m B.). Daran wurde durch eine Mauer auch die östliche Terrainstufe angeschlossen. Der Berggipfel mit dem Burgkern war durch eine Einfriedung mit den Höchstaussmaßen von 110 und 55 m umzingelt, doch die Steilhänge behinderten jede Bebauung. Auch deswegen verließ man wohl die Burg bereits vor der Hälfte des 16. Jahrhunderts. Eine interessante polygonale Erdgestaltung befindet sich vor dem Graben auf dem nordöstlichen Kleinkamm. Mit ihrer Form und Lage erinnert sie an die sog. Nackenbasteien, d.h. eine ältere Variante von den vorgeschobenen Fortifikationen.

Das Relief und die Fragmente vom Mauerwerk der Burg Sokol lokalisierte M. Lamiová überzeugend erst vor 40 Jahren. Mit Rücksicht auf die erste Erwähnung aus dem Jahre 1330 (1331?) und die Verwendung von einem zylindrischen Bergfried wurde die Burg vermutlich gegen Ende des 13. Jahrhunderts gegründet. König Siegmund schenkte sie im Jahre 1429 den Bürgern von Košice, die sie abreißen ließen. Hinter dem Nackengraben (25 m B.) stand an der Frontseite der Disposition (65 m L. und 25 m B.) ein Rundturm (D=9–10,5 m), ein anderer Turm etwas ostwärts ist nicht so sicher und der war vermutlich eckig (cca 6 × 8 m). Der Hinterteil der Burg trägt die Spuren eines dreiräumigen Palastes und ein weiteres Gebäude stand südlich von den Türmen. Den Eingang kann man im Norden voraussetzen, von wo unter die Burg auch eine gangartig zugerichtete Höhle führt. Über die Burg Skároš überliefern die Quellen nur indirekt. Sie war frühestens gegen 1300 gegründet und verlassen wurde sie spätestens im 16. Jahrhundert. Die Burg stand hinter einem Quergraben (17 m B., 5 m T.) auf steilem Ende eines Ausläufers von Lysá Hora. Die längliche Disposition (55 × 20 m) ist durch eine Querschlucht zerteilt und der höhere Nordteil trug wahrscheinlich einen Blockbau von komplizierterer Aufstellung. Der südliche Hof war durch eine Mauer mit 1,5 m Dicke umgrenzt.

Weitere Terrainerkundungen brachten Zweifel über die Existenz eines Rundturmes im Kastell über Svinica sowie im Hinterteil der Burg Šebeš über Podhradník, wo eher ein kurzer Palast gestanden ist. Von dem Turm blieb vermutlich ein Kegel über dem Nackengraben stehen. Der Burgturm in Lipovce stand an der Frontseite der Disposition mit Seitenhof und er besaß einen mehreckigen Grundriss und vierkantigen Innenraum.

Interessant ist die Verteilung von runden Wehrtürmen (Bergfrieden) der frühgotischen Burgen in der Ostslowakei. Sie durchdringen den Karpatenkamm am südlichsten im Košická Becken, weiter finden wir bereits ausschließlich die Blocktürme donauländischer Herkunft, die in der Westslowakei völlig überwiegen. Rundtürme besitzen die Burgen in der Nähe von Landesportalen, durch welche die Inspiration kam (Korlátka, Budatín und Starhrad), eine Ausnahme bildet nur eine Insel von Walzentürmen im Nitra-Tal (Oponice, Ludanice). In der Mittelslowakei und in Ungarn fehlen die runden Haupttürme, denn in Šášov und Revište geht es vermutlich um einen späten Batterienturm resp. eine Bastei.

Als modische Interpretationen der Entwicklung erscheinen bisher die neuen und nicht völlig untermauerten Überlegungen von einem nachträglichen Einbau von Türmen in die ursprünglich turmlosen Dispositionen (Beckov, Plaveč, Lubovňa, Čičava, Turňa). Es ist zwar in einigen Fällen möglich, doch es muss überprüft und seriös belegt werden. Die These selbst kann nicht reichen für eine radikale Meinungsveränderung über einen Abschnitt der Burggenese, der obendrein völlig abweichend von den umliegenden Ländern wäre.